

SZŰTS ZOLTÁN

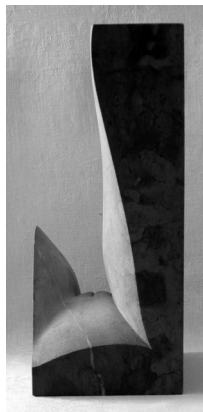
AZ INTERNET NYELVE. MÁSODLAGOS ÍRÁSBELISÉG, EMOJIK ÉS MÉMEK

■ Az év szava 2015-ben a sírva nevető emoji lett. Egy az angol nyelvismeret nélkül is megérthető piktogram. Az Oxford Szótár szerkesztőbizottsága szerint tehát eljött az ideje annak, hogy az internetes kommunikációban használt, addicionális jelentést biztosító, érzelmeket kifejező hangulatjelet válasszanak az adott év legmeghatározóbb kifejezésének. A trendet egyértelműen jelölő győztes, a sírva nevető piktogram nem szöveges természete jelzi, hogy a digitális korszakban a kép és a szöveg már elválaszthatatlanul összekapcsolódik, és ennek hatására egy új, a tárgyi és virtuális valóságot egyszerre leírni kívánó nyelv alakul ki.

Tanulmányunkban a fentiekből kiindulva megvizsgáljuk az írott és a beszélt nyelv viszonyát, az infokommunikációs technológia hatását a nyelvre, és kitérünk az emoji és a mémek, a generációk közti kommunikáció, illetve az oktatás kérdéskörére.

Másodlagos szóbeliség

■ A technikai eszközök, esetünkben a számítógép, okostelefon vagy tablet közvetítésével zajló, jelenlét-deficitos verbális kommunikációt Walter Ong (1982) másodlagos szóbeliségnek nevezi. Ilyen volt a definíció születésének korában a rádió és televízió által közvetített élőbeszéd. Ong szerint a szóbeliség akkor tört ki korábbi keretei közül, amikor belépett egy kiterjesztett kommunikációs térbe, ahol a kommunikáló feleknek már nem kellett egy helyen tartózkodniuk a valós idejű interakcióhoz. Elsőként a telefon volt képes erre. Alexander Graham Bell 1876-ban bemutatott telefon-

...korunk írásbeliségét meghatározza a szöveg megszokott képének és világának a megszűnése és végső soron egy új, univerzális nyelv születése.

készüléke két változást is hozott a szóbeli kommunikációban. Először is megszabta a kommunikáció formátumát és az átadni kívánt üzenetek típusát, másodsorban pedig befolyásolta a módot és nyelvet, ahogy és amellyel az egymást immár nem látó felek kommunikálnak (Baron 2003. 7.). Rögtön egy megoldhatatlan problémával találkozunk tehát szemben magunkat, hiszen Shannon (1948) szerint ebben a kommunikációban alapkérdés, hogy egy adott üzenetet azonos vagy megközelítőleg azonos módon reprodukáljunk, vagyis juttassunk el egyik pontból a másikba. A kommunikációs rendszert tehát úgy kell megtervezni, hogy alkalmas legyen bármilyen üzenet átvitelére, hiszen most még nem ismerhetjük, milyen üzenetet kell majd később továbbítani.

Másodlagos írásbeliség

■ Ha Ong gondolatmenetét folytatjuk, akkor észre kell vennünk, hogy a jelenlegi mediatisált és konvergens környezetben már a másodlagos írásbeliség teljes térfoglalásának lehetünk tanúi.

Kijelenthetjük tehát, hogy először a számítógép és az internet, majd a 2010-es évek kezdetétől az okostelefonok segítségével a másodlagos írásbeliség korszakába léptünk. Ezt az új korszakot meghatározó írásmód a másodlagos írásbeliség, ahol a leírt szöveg sokkal többet elvisel, magában hordozza a szlengesedés ígétét, hiszen megengedi az emotikonok és emoji használatát. Balázs Géza (2007) összefoglalása szerint a másodlagos írásbeliség jellemzői a rövidség, a hevenyészetség, a jelzésszerűség vagy éppen a sajátos grafikus (képi) megoldások elterjedése (lásd az emoji győzelmet). Hasonlóképpen korunk írásbeliségét meghatározza a szöveg megszokott képeinek és világának a megszűnése és végső soron egy új, univerzális nyelv születése. Ezen írásbeliség eljövételét a felsorolt kommunikációs eszközök mellett a digitális csatornák is: az internet, a világháló és a közösségi média készítette elő, hiszen az internetes kommunikáció, a szabadon írható World Wide Web és a felhasználók által kontrollált social media a legnyitottabb publikációs és kommunikációs felületet biztosította, és az online közösség gyakran él is ezzel a lehetőséggel.

Manuel Castells szerint a világháló megjelenése előtt két, a valóságot, illetve az ember valóságáról alkotott tapasztalatait egymástól elszakító technológiai rendszer létezett. Az egyik a fonetikus ábécé fogalmi technológiája, amely az emberi érzékelés területén megteremtette a vizualitás primátusát, s ezáltal a tipográfiai gondolkodás kialakulásához vezetett, a másik a televízió köré szerveződő tömegmédiá, amely egy az előzőtől eltérő virtuális valóságot hívott életre (Varga 1999. 60.). A másodlagos írásbeliség egy nagy változással jelenik meg, mivel az interneten születik meg az első valódi many-to-many (tömeg a tömeghez) kommunikációs forma. Ehhez fogható esemény csak a nyomdagép megjelenése volt, mely az első valódi one-to-many (egyen a tömeghez) kommunikációs média volt, és ezen a téren a hálózatba kötött számítógép megjelenéséig drasztikus változás nem történt (Szűts 2013. 46.).

Az internet nyelve (Baron 1998 és Crystal 2001) – és ez különösen az e-mailre, a csevegésre, és a közösségi médiára (Facebook, Twitter) igaz – már sokkal inkább a beszédhez, mint az íráshoz áll közel. Jelentős fordulathoz érkeztünk tehát. A történelem során ugyanis nem volt példa az ilyen típusú összeolvadásra, bár a beszéd és írás kapcsolata az évszázadok során változott. A nyelvészeti iskolák többsége vizsgálatának tárgyául az elmúlt században az írottal szemben a beszélt nyelvet választotta. Az írás Leonard Bloomfield szerint csupán a beszéd pótléka, gyenge mása, a nyelv rögzítésének kísérlete látható jelek által (Bloomfield 1933. 21.). Mind az európai, mind az amerikai strukturalisták az írott szót szükséges rossznak tartották.

Noam Chomsky, a generatív grammatika teoretikusa számára az írott szöveg gyakorlatilag érdektelen (Baron 2003. 5.).

Balázs Géza (2007) kiemeli, hogy az élő nyelvek változnak, de ez a változás nyelvenként különbözik, és nem előre jelezhető. Az internet megjelenése előtt véleményünk szerint a magyar nyelvre a legnagyobb hatással a határon túli magyar kétnyelvűség (a szomszédos népek nyelve) volt. A jelenben azonban a változást legnagyobb mértékben az új kommunikációs technológiák és a digitális kultúra indukálja. Történeti perspektívából közelítve először a szóbeliség alakult ki, majd ezt követte az írás. Az írás évszázadokon, évezredekben terjedt, és ezzel együtt változott a nyelv is, majd a paradigmaváltást a nyomdagép jelentette. A nyomdagép lassította a nyelvi változások ütemét. A nyomtatásban rögzített kódtól való eltérés már normaszegésnek számított, és a megértést veszélyeztette (Balázs 2007), hasonlóképpen a nyomdagép és a könyvek tömegcikké válása kialakította az egységes nyelvi sztenderdeket, helyesírási rendszereket is. Eisenstein (1979) rámutat, hogy a nyomdagép megváltoztatta az addigi információgyűjtés, -tárolás, -feldolgozás, jegyzetekkel való ellátás, publikálás körülményeit. A könyvnyomtatás első százada még lényegesen nem formálta át az örökölt (kézirásos) könyvkultúrát, a változások ezután következtek be, és gyorsultak fel. Az olvasni tudók hirtelen korábban elképzelhetetlen mennyiségű szöveghez és képhez (!) fértek hozzá. És ezzel együtt soha nem tapasztalt gazdagság, de egyben zavar jelent meg a kultúrában, tudományban, irodalomban. Hasonló változás zajlott le a világháló megjelenésével is, mely gyökeresen megváltoztatta az olvasási szokások mellett az írást és a nyelvet is (Szűts 2013).

De visszatérve a kronológiához, a nyomdagép után a kommunikáció technológiájának még újabb korszakát a hangrögzítés és a hangtovábbítás (lemezjátszó, telefon, rádió) jelentette (Balázs, 2007). A „hangalapú” korszak után megjelent a mechanikai képrögzítés (fotográfia, film, televízió), a kettő kombinációjával pedig a multimédia, mely valódi csúcspontját az online korszakban érte el.

Mind a három korszak: élőbeszéd, írás, közvetített élőbeszéd (másodlagos szóbeliség) jelentős nyelvi változásokkal járt együtt. Az élőbeszéd és az írás közti különbség mindazok számára egyértelmű, akik valaha is kísérletet tettek egy hanganyag legegésére. A különbség egyértelmű, hiszen a szerkesztett, a nyelvtani szabályokhoz ragaszkodó formától való eltérés sokak számára elképzelhetetlen az írásban, nem úgy, mint a beszédben, mely saját nyelvtannal bír (Balázs 2007).

Elérkeztünk tehát a jelenbe, a sebesség, a gyors információadás korába. Ezt a gyors interakciót a változó nyelv is segíti. Egy megtapasztalt példát hozva, amíg Ázsiában először elmaradtak a nyomdagép által Európában indukált változások (túlözva: jelentősen később alakult ki a Gutenberg-galaxis), addig az internet korában ott sokkal radikálisabbak a változások, mint a nyugati civilizációkban. A digitális kor sebességének, a gyors információátadás kényszerének behódolva például a kínai és koreai karakterek használata jelentősen megváltozott. Óriási törést hozott az internet. Ázsiában Japán kivételével a 19. század végéig a kínai nyelv az európai közép-kor latinjának szerepét töltötte be. Ahhoz, hogy megértsük a koreai nyelvet és írást (a hángult), ismernünk kell az eredeti kínai alakokat is. Míg a mai koreai tananyag továbbra is magába foglalja a kínai írásjelek tanítását (ez a tudás később passzívvá válik, és csak az olvasásra korlátozódik), addig a csevegésben és a közösségi médiában a koreaiak már nem használják a kínai karaktereket, sokkal inkább az emotikonokat és emojiakat alkalmazzák. Az előbbi ugyanis nagyon időigényes (a koreai életmód egyik jellemzője egyébként is a gyors tempó – ezt tükrözi a gyorsabb tempójú beszéd) és bonyolult. Az internet és a másodlagos írásbeliség egyik alaptulajdonsága pedig az azonnalítás. Ez a jelenség hatással van már a koreai irodalmi

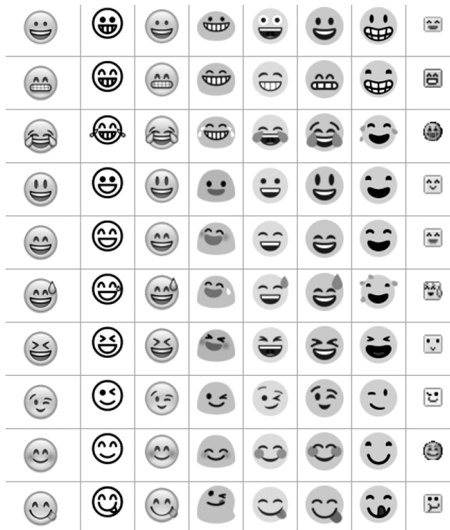
művekre is, ugyanis a kínai írás eltűnésével kivesznek a kötött kínai irodalmi formák is (Szűts 2013. 43–44.).

A másodlagos írásbeliséget tehát az jellemzi a leginkább, hogy az online közönség által használt szimbólumrendszer minden eddiginél egységesebb. Példa erre az emotikonok (smiley-k) megjelenése és gyors elterjedése, mivel ezek az online írott beszélgetés során az arckifejezéseket, gesztusokat képesek helyettesíteni, és egyben eltérő nyelvet beszélő felhasználók által is könnyen értelmezhető jelek (Szűts 2012. 15.).

Emojik

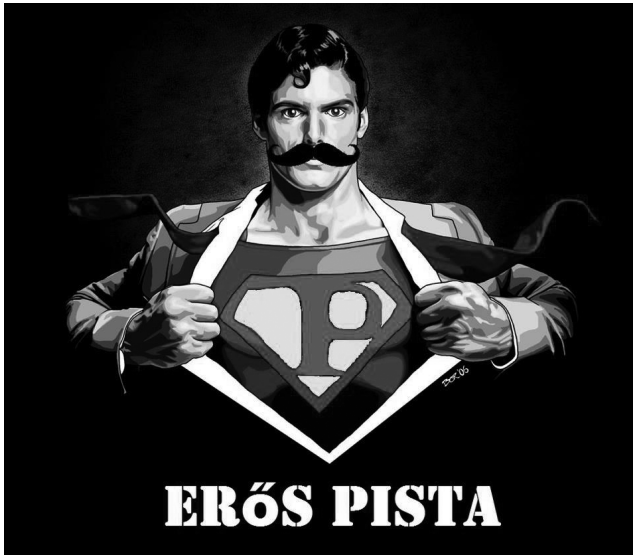
■ Az emoji kifejezés a japán nyelvből jön, és a kép, valamint a karakterek egységét jelenti. Maga a döntés, hogy az Oxford Szótár szerkesztőbizottsága nem egy szót tett meg győztesnek, tudatos, koncepciózus. Egyértelműen a másodlagos írásbeliség előtti tisztelgést jelent. Maguk az emojik korrekciós eszközök, a másodlagos írásbeliség korlátait hivatottak részben eltüntetni, hiszen az internetes kommunikációs csatornákon továbbított rövid üzenetek tartalmáról nem mindig könnyű megmondani, hogy milyen hangulatúak. 1982-ben egy kutatócsoport a Carnegie Mellon vállalaton belül hozta őket létre, miután kiderült, hogy egy online csevegésük félreérthető volt még a beavatott tagok számára is.

Megengedőbb olvasatok szerint az emojik kreatív kifejezési formák, és nem az alfabetikus írás és nyelv veszélyeztetői. Az emojik így nem megsemmisítik a nyelvészeti tradíciókat, hanem sokkal inkább egy nem diskurzív nyelv felé vezető kaput nyitnak tágra, és emlékeztetnek minket arra, hogy az írásnak mindig is lesz egy vizuális komponense. Mivel az emojik diskurzusát a használatukon keresztül lehet megismerni, csak azok, akiknek van hozzáférésük a technológiához, képesek ezt megtenni. Ilyen formában az írás immár nem csupán egy egyszerű kognitív folyamat, hanem egy fizikai aktivitás is: látható produktumot hoz létre, melynek határozott fizikai karakterisztikái vannak (Lebduska 2014). Ezen karakterisztikák pedig operációs rendszer- és gyártó- (készülék-) függők (szemben az emotikonokkal, melyek karakterekből állnak össze). Ily módon újra távolodunk a sztenderdizációtól.

■ Az online kommunikációs és ezzel együtt a másodlagos írásbeliség speciális szegletét alkotják a mémek, melyek gyorsan és kaotikusan terjednek. Mérő László (2004. 77–80.) szerint: a mémek a gondolatoknak azon legkisebb, még (vagy: már) önmagukban is értelmes (képi vagy multimediális) egységei, amelyek nem genetikusan meghatározottak, és megbízhatóan és termékenyen másolódnak (virálisan terjednek) az egyik emberi agyból a másikba. Richard Dawkins (1986) a mémek kapcsán kísérletet tett a darwini evolúciós elmélet újszerű megközelítésére. Felvetette annak a lehetőségét, hogy az emberi elme termékei az evolúciós törvényszerűségekhez hasonlóan, a genetika szabályainak megfelelően mémek formájában másolódnak, öröklődnek, immár elméről elmére. A mém élete végén képes létrehozni saját replikáját is, amely a fenti módon terjed tovább. A genetika szabályrendszeréhez hasonlóan pedig egy mém kisebb-nagyobb mutáción vagy akár evolúción is átmehet. Látjuk tehát, hogy a mémelmélet kiválóan alkalmazható az internet kontextusában is, ahol a mémek a közösségi médiában a felhasználók aktivitása alapján virálisan terjednek.

Mivel a mai internet egyik alapvető tartomlélrehozó módszere a remix, a mémeket ily módon remixelni is lehet a gyorsabb terjedés érdekében. A prosumerek által létrehozott kultúra jórészt a meglévő alkotások újrakombinálásán, tehát a mashupon és remixen alapul, és nem új alkotások létrehozásán. A mémek a másodlagos írásbeliség, a digitális környezet új nyelvének és a közösségi médiának a kulcs-elemei. Rövid, metaforikus jelentést hordozó képek, melyek a szöveggel alkotnak egységet, és a Web 2.0-ra jellemző könnyű tartomlélrehozás termékei.

2 ábra. A hungaromém: Erős Pista

Digitális szakadék

■ Végezetül ki kell térnünk a másodlagos írásbeliség kánonba, iskolába helyezkedésére is. Az oktatási intézményekben ugyanis már nem egy nyelvet beszélnek a digitális bevándorló idősök és bennszülött fiatalok (Kálmán 2006; Molnár 2013; Molnár 2014; Torgyik 2013; Karlovitz 2009). A digitális lét megismerése bármiféle segítség, felügyelet és koncepció nélkül történik, ugyanis talán kijelenthetjük, hogy sem a

szülők, sem a tanárok, sem a különböző intézmények nem voltak képesek lépést tartani a változásokkal és kulcsot, iránytűt adni a fiatalok kezébe. A Z generáció és az azt követő generációk már anyanyelvi szinten beszélnek a számítógépek, videojátékok, a közösségi média és az e-könyvek nyelvét (Törteli 2015; Tófalvy 2014; Kerekes 2011). Figyelmük rövid ideig köthető le, hozzászórtak, hogy rendkívül gyorsan kapják meg az információkat, mondanivalójuk átadásában, kifejezőmódjukban segítik őket az emoji és mémek. Hozzászórtak az azonnalisághoz. Ennek tükrében a kommunikációs szokásaik is radikálisan különböznek már a másodlagos szóbeliség korának szokásaitól is. Nehézséget okoz, hogy ők már a multimédia-inger gazdag környezetében szocializálódtak, szemben tanáraikkal, akik a számítógéppel és világhálónal felnőtt korukban ismerkedtek meg, vagy még ismerkednek.

Összefoglalás

■ Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a digitális kultúra és az internetes kommunikáció megszüntette a szóbeliség és az írásbeliség hagyományos szembenállását, amikor megteremtette a beszéd szabályait követő írást. Ez a másodlagos írásbeliség a sebesség csapdájában él, szenvedéseit az emoji és mémek használata enyhíti, és egyben kiteljesülését segíti.

■ IRODALOM

- Balázs Géza: *Az informatika hatása a nyelvire*. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum?* Tinta Könyvkiadó, Bp., 2007. 23–42.
- Baron, Naomi S.: *The Language of the Internet*. In: Ali Farghali (szerk.): *The Stanford Handbook for Language Engineers*. CSLI Publications, Stanford, 2003. 59–127.
- Bloomfield, Leonard: *Language*. Holt, New York, 1933.
- Chomsky, Noam: *Syntactic Structures*. Mouton & Co., Hague, 1957. (magyarul: *Mondattani szerkezetek*. Osiris, Bp., 2003.)
- Crystal, David: *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Eisenstein, Elizabeth L.: *The Printing Press as an Agent of Change*. Cambridge University Press, New York, 1979.
- Kálmán Anikó: *A felnőttoktatásban és -képzésben alkalmazható kompetenciaelvű módszerek és azok alkalmazhatósága*. Felnőttképzés 2006. 3. sz. 60–62.
- Karlovitz János Tibor: *Magyarország oktatási rendszere*. In: Torgyik Judit (szerk.): *Oktatási rendszerek Európában*. Krónika Nova Kiadó, Bp., 2009.
- Kerekes Pál: *E-book kalauz: az elektronikus könyv kisenciklopédiája*. Kossuth Kiadó, Bp., 2011.
- Lebduska, Lisa: *Emoji, Emoji, What for Art Thou?* (2014)
<http://harlotofthearts.org/index.php/harlot/article/view/186/157> (Letöltve: 2016. február 11.)
- Mérő László: *Az élő pénz. A gazdasági vállalkozások eredete és az evolúció logikája*. Tericum, Bp., 2004.
- Molnár György: *A tanítási és tanulási technikák és módszerek formálódása a 21. századi változó világban*. In: Dr. Németh József (szerk.): *Mesterek és tanítványok*. BME, Bp., 2013. 9–24.
- Molnár György: *Új kihívások a pedagógus életpálya modellben, különös tekintettel a digitális írástudásra*. In: Torgyik Judit (szerk.): *Sokszínű pedagógiai kultúra*. International Research Institute, Révkomárom, 2014. 365–373.
- Ong, Walter: *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Meuthen, London – New York, 1982.
- Richard Dawkins: *Az önző gén*. Gondolat, Bp., 1986.
- Shannon, Claude E.: *A Mathematical Theory of Communication*. The Bell System Technical Journal, 1948. 27. k. 379–423.
- Szűts Zoltán: *A világháló metaforái*. Osiris, Bp., 2013.
- Szűts Zoltán: *Az internetes kommunikáció története és elmélete*. Médiautató 2012. 2. sz. 7–18.
- Tófalvy Tamás: *A technopesszimizmustól a digitális utópiáig: A kommunikációs és médiatechnológiák kulturális megalkotása*. Információs Társadalom 2014. 4. sz. 113–138.
- Torgyik Judit: *A tanulás színterei felnőtt- és időskorban*. Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2013.
- Törteli Telek Márta: *A digitális szövegek értő olvasása, digitális kor*. Létünk 2015. virtuális szám.
<http://www.letunk.rs/a-digitalis-szovegek-erto-olvasasa/> (Letöltve: 2016. február 11.)
- Varga Barbara: *Manuel Castells és a McLuhan-galaxis halála*. Jel-kép 1999. 2. sz. 59–74.